

УДК 338.48:355

Лущик Марія Василівна

*кандидат географічних наук, асистент кафедри туризму
Національний університет «Львівська політехніка»*

Lushchyk Mariya

*PhD in Geography, Assistant Professor of the Department of Tourism
Lviv Polytechnic National University
ORCID: 0000-0001-5411-348X*

ОЦІНКА РІВНЯ ТУРИСТИЧНОГО РОЗВИТКУ МЕТОДАМИ КВАЛІМЕТРІЇ

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF TOURIST DEVELOPMENT BY QUALIMETRY METHODS

***Анотація.** Мета наукової статті полягає у розробці методики кластеризації країн ЄС (як регіону, який обраний для наочної демонстрації процесу дослідження) за ключовими показниками рівня розвитку туризму, що дозволить здійснювати інтегральну оцінку рівня розвитку туризму у виділених територіальних кластерах. У даному дослідженні для визначення рівня розвитку туризму 27 країн розширеного Європейського Союзу використовувалися два методи – деревовидної (ієрархічної) кластеризації за принципом «найвіддаленішого сусіда» та кластеризації за методикою K-середніх, з використанням показників міжнародних туристичних прибуттів, кількості суб'єктів туристичної діяльності, середньо-облікової кількості штатних працівників у сфері туризму, обсягу доходів від туризму, кількості пам'яток державного значення, кількості об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, рівня розвитку інфраструктури. Кластерний аналіз за методом «деревовидної» кластеризації за*

принципом «найвіддаленішого сусіда» виділив 6 типових кластерів за рівнем туристичного розвитку. Ця гіпотеза не знайшла підтвердження шляхом верифікації із застосуванням іншого кваліметричного методу аналізу – кластеризації за методикою K-середніх. Водночас, було виявлено типовий склад кластерів, отриманих у результаті опрацювання двох методик. Таким чином, можемо говорити про 5 груп країн ЄС з низьким, нижчим середнього, середнім, вище середнього та високим, рівнем туристичного розвитку. Подальше вивчення характеристик кожного кластеру, дослідження основних тенденцій сегментації туристичного простору Європейського Союзу необхідне для розробки програми розвитку туризму в залежності від специфіки кожного регіону, а також надає можливість прогнозування та виявлення причин позитивної чи негативної часової динаміки, дозволяє спроектувати «постпандемічну» туристичну політику.

Ключові слова: *туристичні показники, туристичний розвиток, кластеризація, кількість туристичних прибуттів, витрати туристів.*

Summary. *Purpose: to develop a methodology for clustering EU countries on key indicators of the level of tourism development, which will allow for an integrated assessment and comparative analysis of the level of tourism development in selected territorial clusters.*

Methodology: *In this study, two methods were used to determine the level of tourism development in the 27 countries of the enlarged European Union – tree (hierarchical) clustering on the principle of «most distant neighbor» and clustering on the method of K-means. The indicators that, in our opinion, most fully characterize the various parameters of tourism development are the number of world arrivals (thousands of people) and the costs of international tourists within the country (million dollars).*

Results: Cluster analysis by the method of «tree» clustering on the principle of «most distant neighbor» identified 6 typical clusters by level of tourism development. This hypothesis was not confirmed by verification using another qualimetric method of analysis – clustering by the method of K-means. At the same time, the typical composition of clusters obtained as a result of elaboration of two methods was revealed. We can talk about clusters with a particularly high level of tourism development (in different variations, here are France, Spain, Italy), with a high level of development (Germany, traditionally allocated to a separate monocluster, as well as a separate cluster – Austria, Greece, Netherlands, Portugal, Poland), with medium and low level of development (there is either one numerical cluster with 17 countries, or 2 clusters with relatively lower and higher rates).

Practical importance: In our opinion, the study of the main trends of segmentation of the regional competitive tourist space (in our case – the enlarged European Union) is relevant because it provides an opportunity to predict and identify causes or impulses to positive or negative dynamics «post-pandemic» tourism policy.

Key words: *tourist indicators, tourist development, clustering, number of tourist arrivals, expenses of tourists.*

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 призвела до тотальної та структурної трансформації глобального економічного простору, в тому числі і туристичного. За даними UNWTO та ILO, саме туризм як явище масове та соціально значуще та найважливіший драйвер в економічному розвитку та створенні робочих місць, зазнав, в глобальному вимірі, найбільш руйнівного ефекту від коронавірусної епідемії. Ключові туристичні показники (кількість міжнародних туристичних прибуттів – 1,5 млрд (2019 р.) до 415 млн (2019 р.), доходи від туризму – 1,7 трлн US\$ (2019 р.) до 700 млрд US\$ (2021 р.), тощо) знизились у 3-4 рази.

Особливо критичні стани туристичної галузі спостерігаються в країнах Європейського Союзу, де на сферу туризму у докоронавірусні часи припадало близько 10 % економіки Євросоюзу. У деяких країнах, таких як Греція чи Мальта, частка туризму у ВВП становила від 20 до 25 %. За даними Єврокомісії, щороку туризм приносив Іспанії близько 145 млрд євро. А дохід німецьких готелів, турфірм та інших компаній цього сектора становив 240 млрд євро на рік. В цих умовах, формування принципово нової – оперативної та гнучкої – стратегії розвитку туристичної галузі є першочерговим завданням.

Саме тому, назріла об'єктивна необхідність цілеспрямованого комплексного аналітичного дослідження рівня розвитку туристичної сфери країн Євросоюзу, як регіону, який зазнав найбільших туристичних втрат, за ключовими показниками туристичної діяльності. Дослідження основних тенденцій сегментації регіонального конкурентного туристичного простору (в нашому випадку – розширеного Європейського Союзу) із використанням методів кваліметрії, на нашу думку, є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки та порівняння рівня розвитку туризму для ряду європейських країн присвячено чимало публікацій. Зокрема, автори *Л. Івченко, Н. Погуда, К. Вовк*, для узагальнюючої оцінки рівня розвитку туризму в 22 країнах Європейського регіону пропонують використання комплексного показника, що розраховувався методами кваліметрії. Таке дослідження динаміки комплексного показника дозволило виявити тренди та оцінити швидкість зміни цього показника для визначених країн. Результати дослідження показали, що використання двох підходів до розрахунку комплексного показника (на основі абсолютних значень первинних індикаторів та їх питомих значень на душу населення) дозволяє не тільки

порівняти рівень розвитку туризму різних країн, а й оцінити потенціал використання людських ресурсів задля розвитку туризму в країні [9].

Типологія країн Європи за рівнем туристичної конкурентоспроможності із застосуванням методу кластерного аналізу подана у статті *В. Кінтенко* [10].

У праці *О. Давидової* представлено порівняльний аналіз існуючих методів оцінювання туристичної привабливості, визначено переваги та недоліки кожного з них. Авторка пропонує використання багатовимірною статистичного аналізу для визначення індексу туристичної привабливості регіонів України [6].

У монографії за заг. ред. *В. Герасименко* також описано методи визначення потенціалу українських регіональних ринків туризму, визначається методика інтегральної оцінки туристичних потенціалів регіонів України. У праці оцінюється природно-ресурсний і культурно-історичний потенціали регіону для подальшого розвитку туристичної діяльності, визначено місце регіону в означених потенціалах країни [13].

О. Антонець, А. Харченко пропонують авторську розробку методичного підходу до оцінки рівня туристичної привабливості регіонів України та його застосування, враховуючи сучасний стан показників розвитку туризму. В роботі використано методи багатомірною статистичного аналізу, а саме, ієрархічний кластерний аналіз та кластерний аналіз за методом к-середніх, експертні методи оцінки – для розрахунку вагових коефіцієнтів показників та метод середньозваженого показника для остаточного визначення туристичної привабливості. В результаті роботи отримано розбиття регіонів на чотири туристичні кластери та кількісно визначено їх привабливість в диференціації за різними компонентами, що відображають наявні ресурси регіону, можливості щодо надання послуг із проживання та оздоровлення, харчування [4].

Методи кваліметрії актуальні і у дослідженнях інших туристичних явищ чи проців. З іншими співавторами – *І. Левіт та В. Шимковою, Л. Івченко* на основі кваліметричного аналізу розраховали узагальнений показник якості діяльності туристичних підприємств. За експертною оцінкою було побудовано дерево властивостей, яке включає чинники, що характеризують ефективність туристичної діяльності, а також доведено доцільність використання запропонованої методики аналізу якості туристичного обслуговування в туристичному бізнесі для прийняття управлінських рішень [8].

Кластерний аналіз застосовують і щодо готельного господарства. Зокрема, у праці *К. Гавриш* було проведено кластерний аналіз для визначення стійких об'єднань серед 20 готелів м. Донецьк на основі показників: продуктивності, прибутку на 1 працівника, рівень фонду оплати праці, частки премій та якісного рівня персоналу. У результаті проведення кластерного аналізу за допомогою програмного забезпечення STATISTICA 8.0, обґрунтовано необхідність використання декількох методів кластеризації, а саме: ієрархічного та методу к-середніх. Проведено розрахунок оцінки якісного рівня персоналу готелів на основі розробленої комп'ютерної програми, яка включає такі показники: ставлення до праці, рівень знань і досвід роботи, організаторські здібності, уміння працювати з людьми, уміння працювати з документами і інформацією, уміння своєчасно приймати і реалізовувати рішення, здатність розробляти і впроваджувати інновації, моральноетичні риси характеру [5].

За допомогою багатовимірного аналізу можна оцінювати і рівні розвитку окремих видів туризму. Зокрема, *О. Зима та М. Голуб*, здійснили оцінку потенціалу екологічного туризму в регіонах України за допомогою кластерного аналізу та методу К-середніх [7].

Водночас, кластеризація регіонів за сукупністю туристичних показників, з метою розробки актуальної туристичної політики є завжди потрібною, оскільки туристична галузь особливо схильна до динамічних змін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Статистичні дані демонструють однозначні приклади високого рівня розвитку туризму в країнах європейського регіону в «докарантинний» період. Заходи відновлення туристичної індустрії в умовах пандемії, які анонсовані Міністрами туризму країн Євросоюзу, Єврокомісією та Європейським фондом, розробляються та певною мірою поступово впроваджуватимуться в життя, ставлять собі за мету повернення саме до показників 2019 року. Саме тому, оцінка поточного стану розвитку туризму на певній території ЄС є комплексною задачею з точки зору урахування факторів, які його характеризують, та внеску кожного з показників в загальну оцінку. Додатковий аналіз динамічних рядів характеристик рівня розвитку туризму в країнах надає можливість прогнозування та виявлення причин або поштовхів до позитивної чи негативної динаміки. Корисним здається порівняння даних щодо стану та розвитку туризму в різних європейських субрегіонах, що дозволить визначити спільні риси, узагальнити і спроектувати позитивний досвід на «постпандемічний» ґрунт. Власне, одним з найбільш ефективних інструментів оцінки багатофакторних залежностей із багатьма лінгвістичними змінними є методи багатомірного статистичного аналізу, які варто застосовувати для сегментації та територіальної кластеризації регіонів за ключовими показниками розвитку туристичної галузі.

Метою статті є розробка методики кластеризації країн ЄС за ключовими показниками рівня розвитку туризму, що дозволить здійснювати інтегральну оцінку та порівняльний аналіз рівня розвитку туризму у виділених територіальних кластерах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка рівня розвитку туризму в тій чи іншій країні може бути проведена в рамках теорії вимірювання та оцінки якості – кваліметрії. Кваліметрія є однією з трьох основних складових науки про якість. Методами кваліметрії в сучасних умовах вирішуються завдання оцінки якості будь-яких предметів, об'єктів або процесів, зокрема, і в економічній діяльності людей. Кількісні (кваліметричні) методи оцінки в даний час використовуються достатньо широко в самих різних галузях людської життєдіяльності і їх результати можуть бути підставою для прийняття обґрунтованих рішень в управлінні якістю певного продукту. За ідеологією, що пропонує кваліметрія, якщо якість будь-чого визначається рядом індикаторів, її слід оцінювати деяким узагальненим показником – сукупною характеристикою досліджуваного об'єкта. Значення кожного з індикаторів порівнюються з еталоном, а саме, з певним нормативним або рекомендованим рівнем. Таким чином кваліметричними методами визначається узагальнюючий показник якості продукту, послуги або будь-якого іншого об'єкту [4; 5; 7].

Для визначення рівня розвитку туризму використовувався кластерний аналіз. Головне призначення *кластерного аналізу* – розподіл великої кількості досліджуваних об'єктів і ознак на однорідні у певному розумінні групи або підкласи, які називаються кластерами, класами або таксонами. Таким чином, кластерний аналіз дозволяє розв'язувати задачі щодо класифікації даних і виявлення відповідної структури в них. Перевага кластерного аналізу у тому, що він дозволяє групувати об'єкти не за одним параметром, а за цілим набором ознак. Крім того, кластерний аналіз, на відміну від більшості математично-статистичних методів, не накладає жодних обмежень на вигляд цих об'єктів і дозволяє аналізувати велику кількість початкових даних практично довільного походження. За результатами такого аналізу будується граф (дендрограма), який демонструє ступінь подібності чи відмінності між певними об'єктами [3]. Результати

статистичного аналізу можуть бути основою для районування регіону за рівнями, типами, формами розвитку туризму [5; 7].

У даному дослідженні кластерний аналіз застосовували для класифікації країн (27 країн розширеного Європейського Союзу) за рівнем туристичного розвитку з використанням методу деревовидної (ієрархічної) кластеризації. У нашому дослідженні ми враховували систему показників, які, на нашу думку, характеризують різноманітні параметри туристичного розвитку: I. Показники стану туристичної індустрії: 1) Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності у 2019 р., осіб, 2) Кількість туристичних прибуттів у 2019 р., осіб, 3) Кількість суб'єктів туристичної діяльності у 2019 р., од., 4) Середньо-облікова кількість штатних працівників у сфері туризму у 2019 р., осіб, 5) Туристичні витрати у 2019 р., тис. грн., II. Показники туристичної привабливості: 1) Кількість пам'яток національного значення у 2021 р., од., III. Інфраструктурні показники: 1) Транспортна підсистема інфраструктурного індексу, 2) Індекс інфраструктури зв'язку, 3) Інтегральний індекс динаміки розвитку інфраструктури. Безумовно, всі ці показники є сильно корельованими величинами. Багато в чому і в зв'язку з цією обставиною, вважаємо, що було б доцільно провести оцінку комплексного показника не тільки на основі абсолютних значень вибраних показників, але і з урахуванням їх питомих величин щодо населення країни.

Одним із найважливіших критеріїв розбиття вихідної множини об'єктів на кластери є мінімізація внутрішньогрупової та максималізація міжгрупової дисперсії. Дисперсія між об'єктами виражається через міри відстані. У даному дослідженні використано Евклідову відстань, яка являє собою геометричну відстань між об'єктами у багатовимірному просторі. На основі обрахованих відстаней виконують об'єднання об'єктів у кластери за одним із правил. Основна відмінність між правилами полягає у способі вимірювання відстаней між кластерами [5–7].

Нами обрано правило найвіддаленішого сусіда або повного поєднання, при використанні якого найбільша відстань між двома об'єктами у різних кластерах визначає відстань між ними загалом. Результатом проведеної кластеризації є граф «дерево поєднань». Для визначення типів об'єктів він уявно розчленовується на підграфи, використовуючи критерій мінімізації внутрішньогрупової та максимізації міжгрупової дисперсії [7; 8].

Застосовуючи кластерний аналіз за принципом «найвіддаленішого сусіда» виконуватимемо наступний алгоритм дій:

1) Використовуючи агломеративний ієрархічний алгоритм класифікації, за відстань між об'єктами була прийнята евклідова відстань:

$$p(x_{ij}) = \sqrt{\sum (x_{il} - x_{jl})^2}, \text{ де } l - \text{ознаки; } k - \text{кількість ознак.}$$

$$p(x_{1,2}) = \sqrt{(31.884 - 9.343)^2 + (22.942 - 8.870)^2} = 26.57$$

$$p(x_{1,3}) = \sqrt{(31.884 - 9.312)^2 + (22.942 - 4.287)^2} = 29.28$$

$$p(x_{1,4}) = \sqrt{(31.884 - 31.348)^2 + (22.942 - 20.351)^2} = 2.65$$

2) Отримані дані введено в таблицю 2 (матрицю відстаней).

3) Здійснено пошук найменшої відстані. Із матриці відстаней видно, що об'єкти 12 і 14 найбільш близькі, $P_{12,14} = 0.43$ і тому об'єднуються в один кластер.

4) При формуванні нової матриці відстаней, обираємо найбільше значення серед ознак об'єктів №12 і №14. В результаті отримуємо 26 кластерів: $S_{(1)}, S_{(2)}, S_{(3)}, S_{(4)}, S_{(5)}, S_{(6)}, S_{(7)}, S_{(8)}, S_{(9)}, S_{(10)}, S_{(11)}, S_{(12,14)}, S_{(13)}, S_{(15)}, S_{(16)}, S_{(17)}, S_{(18)}, S_{(19)}, S_{(20)}, S_{(21)}, S_{(22)}, S_{(23)}, S_{(24)}, S_{(25)}, S_{(26)}, S_{(27)}$. З матриці відстаней помітно, що об'єкти 6 і 12,14 найбільш близькі $P_{6,12,14} = 0.61$ і тому об'єднуються в один кластер.

5) За цим принципом, продовжуємо кластеризацію до утворення 6 кластерів – $S_{(1,4)}, S_{(2,3,7,5,26,22,27,6,12,14,11,13,10,19,23,20,21)}, S_{(8,24)}, S_{(9)}, S_{(15,18,17,25)}, S_{(16)}$ із наступним складом (рис. 1).

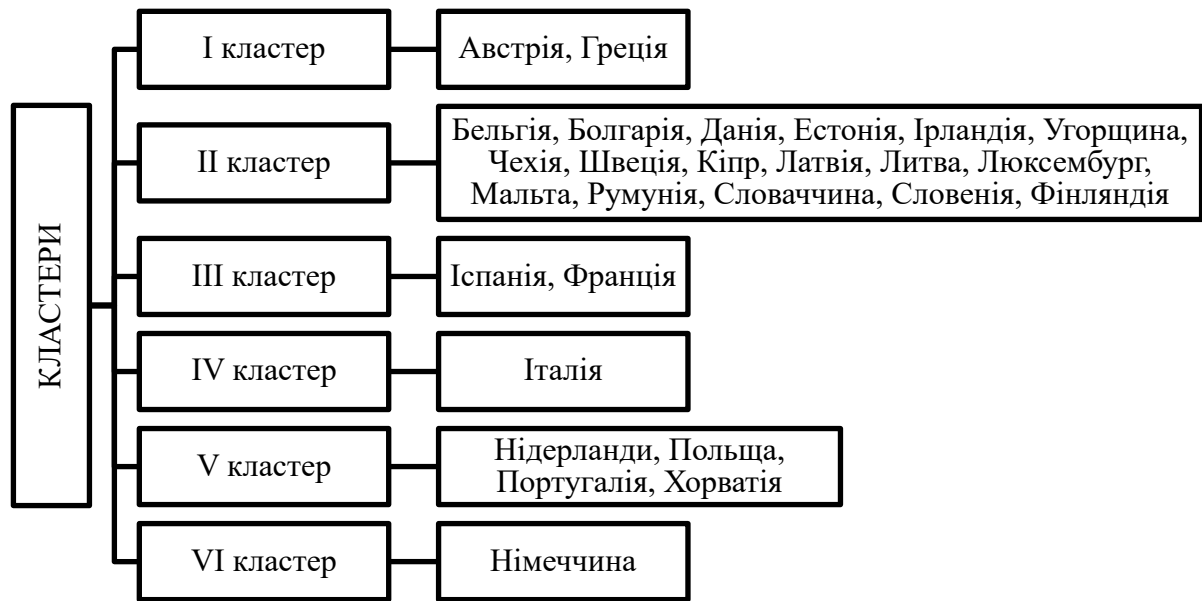

Рис. 1. Кластери країн ЄС за методом «найвіддаленішого сусіда»

Результати ієрархічної класифікації об'єктів представлені на рис. 2 у вигляді дендрограми.

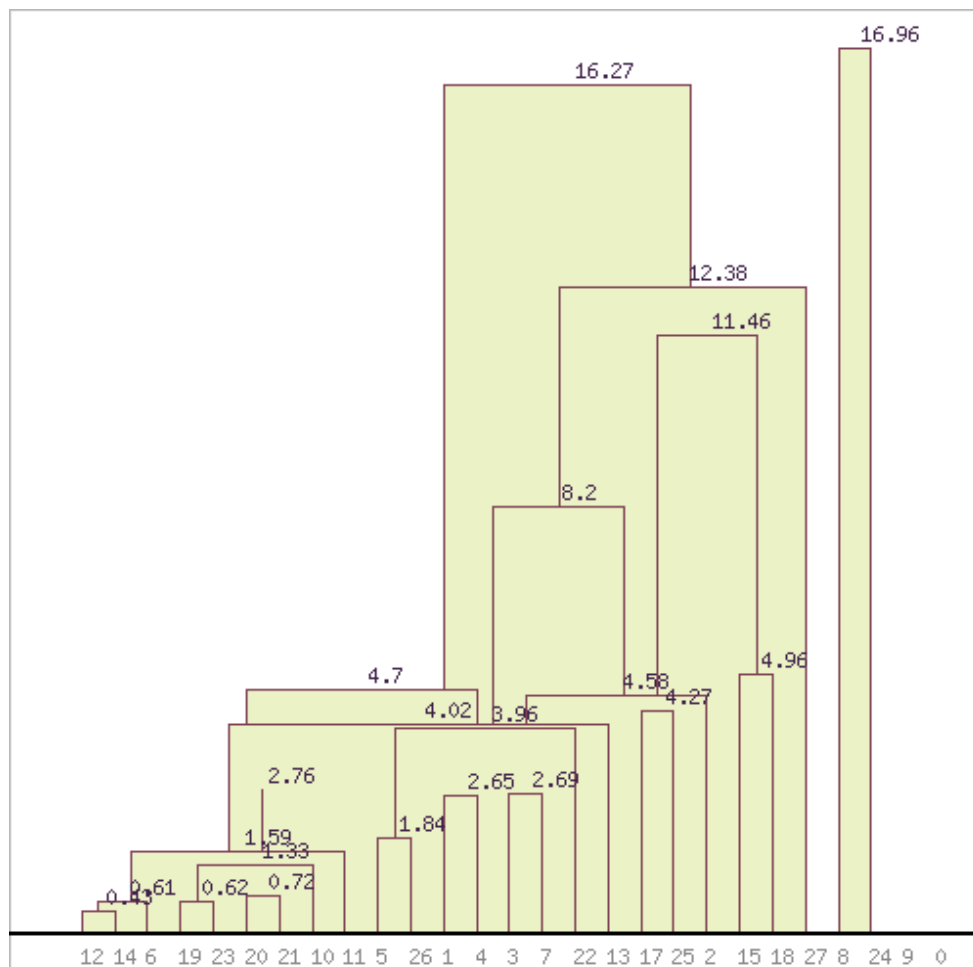

Рис. 2. Дендограма країн ЄС за методом «найвіддаленішого сусіда»

Для перевірки гіпотези про існування 6 кластерів необхідно скористатися *іншим методом кластерного аналізу – методом K-середніх*, де K (кількість кластерів) дорівнює 6.

Метод K-середніх – це метод кластерного аналізу, метою якого є поділ m спостережень на k кластерів, при цьому кожне спостереження відноситься до того кластеру, до центру (центроїду) якого воно найближче [5; 7]. Алгоритм розділової кластеризації, заснований на розбитті безлічі елементів векторного простору на заздалегідь визначену кількість кластерів k . Метод відноситься до неієрархічних алгоритмів кластеризації. Алгоритм являє собою ітераційну процедуру:

а) вибирається число кластерів k .

б) з вихідної множини даних випадковим чином вибираються k записів, які будуть служити початковими центрами кластерів.

в) для кожного запису вихідної вибірки визначається найближчий до неї центр кластера. При цьому записи, «притягнуті» певним центром, утворюють початкові кластери.

г) обчислюються центроїди – центри ваги кластерів. Кожен центр ваги – це вектор, елементи якого являють собою середні значення ознак, обчислені за всіма записами кластера. Потім центр кластера зміщується в його центр ваги.

г) процес ітерації припиняється, коли кордони кластерів не перестануть змінюватися від ітерації до ітерації, тобто на кожній ітерації в кожному кластері буде залишатися один і той же набір записів [6; 7; 8].

Отож, використовуючи вихідні дані, було здійснено спробу провести класифікацію об'єктів на 6 класів методом K-середніх. Провести максимальне число ітерацій. Еталонні точки і порядок появи точок задати самостійно. Відобразити на площині по одержанні варіант класифікації [6; 7]. Під час ітерації №0, порівнюємо відстань від точки F до еталонних точок.

$$d(Fe_1) = \sqrt{(3.345-31.884)^2 + (1.745-22.942)^2} = 35.55$$

$$d(Fe_2) = \sqrt{(3.345-9.343)^2 + (1.745-8.87)^2} = 9.314$$

$$d(Fe_3) = \sqrt{(3.345-9.312)^2 + (1.745-4.287)^2} = 6.486$$

$$d(Fe_4) = \sqrt{(3.345-31.348)^2 + (1.745-20.351)^2} = 33.621$$

$$d(Fe_5) = \sqrt{(3.345-13.285)^2 + (1.745-8.848)^2} = 12.217$$

Мінімальною є відстань $d(Fe_3)$. Перераховуємо відстань для еталонної точки e_3 : $(3.345+9.312)/2 = 6.3285$; $(1.745+4.287)/2 = 3.016$.

За цим алгоритмом порівнюємо відстань від кожної іншої заданої точки до еталонних точок.

Опісля, проведемо класифікацію об'єктів:

$$d(Ae_1) = \sqrt{(31.884-69.867)^2 + (22.942-54.925)^2} = 49.655$$

$$d(Ae_2) = \sqrt{(31.884-8.794)^2 + (22.942-11.447)^2} = 25.793$$

$$d(Ae_3) = \sqrt{(31.884-3.818)^2 + (22.942-3.422)^2} = 34.187$$

$$d(Ae_4) = \sqrt{(31.884-24.023)^2 + (22.942-18.598)^2} = 8.981$$

$$d(Ae_5) = \sqrt{(31.884-15.258)^2 + (22.942-8.609)^2} = 21.952$$

І виявимо який об'єкт розташований найближче до якої еталонної точки. Наприклад, об'єкт А знаходиться найближче до еталонної точки e_4 .

$$d(Be_1) = \sqrt{(9.343-69.867)^2 + (8.87-54.925)^2} = 76.054$$

$$d(Be_2) = \sqrt{(9.343-8.794)^2 + (8.87-11.447)^2} = 2.635$$

$$d(Be_3) = \sqrt{(9.343-3.818)^2 + (8.87-3.422)^2} = 7.76$$

$$d(Be_4) = \sqrt{(9.343-24.023)^2 + (8.87-18.598)^2} = 17.611$$

$$d(Be_5) = \sqrt{(9.343-15.258)^2 + (8.87-8.609)^2} = 5.92$$

Об'єкт В знаходиться найближче до еталонної точки e_2 , тощо.

$$d(Ce_1) = \sqrt{(9.312-69.867)^2 + (4.287-54.925)^2} = 78.937$$

$$d(Ce_2) = \sqrt{(9.312-8.794)^2 + (4.287-11.447)^2} = 7.179$$

$$d(Ce_3) = \sqrt{(9.312-3.818)^2 + (4.287-3.422)^2} = 5.562$$

$$d(Ce_4) = \sqrt{(9.312-24.023)^2 + (4.287-18.598)^2} = 20.523$$

$$d(Ce_5) = \sqrt{(9.312-15.258)^2 + (4.287-8.609)^2} = 7.35$$

Проведена ітерація дозволяє виділити 5 кластерів. Проведемо ще 1 ітерацію, ітерація №1. Порівнюємо відстань від точок до еталонних точок. Опісля, проведемо класифікацію об'єктів.

Оскільки, границі кластерів змінились, продовжуємо процес кластеризації. Після проведення 6 ітерацій, границі кластерів перестали змінюватися, тобто в кожному кластері буде залишається один і той же набір записів. Тому зупиняємо процес кластеризації. Після проведення кластеризації методом К-середніх за допомогою програми STATISTICA 10.0 був виявлений наступний склад кластерів.

Таблиця 1

Кластери країн ЄС за методом К-середніх

e ₁	e ₂	e ₃	e ₄	e ₅
HIX	BEGVYZI	CFJKLMNSTUW	P	ADOQR
Іспанія Італія Франція	Бельгія Данія Ірландія Угорщина Хорватія Чехія Швеція	Болгарія Естонія Кіпр Латвія Литва Люксембур Мальта Румунія Словаччина Словенія Фінляндія	Німеччина	Австрія Греція Нідерланди Польща Португалія

Після виконання аналізу методом К-середніх була гіпотеза про існування 6 кластерів була розвіяна, і в результаті було виділено лише 5 кластерів, але необхідно зазначити, що склад цих кластерів не категорично відрізняється від тих, що ми отримали за допомогою дендро-метода.

Таблиця 2

Групування кластерів за рівнем туристичного розвитку

Кластери країн ЄС за методом «деревовидної» кластеризації	Рівень туристичного розвитку	Кластери країн ЄС за методом К-середніх
I кластер Іспанія, Франція	Високий	I кластер Іспанія Італія

II кластер Італія		Франція
III кластер Німеччина	Вище середнього	II кластер Німеччина
IV кластер Австрія, Греція	Середній	III кластер Австрія Греція Нідерланди Польща Португалія
V кластер Нідерланди, Польща, Португалія, Хорватія		
VI кластер Бельгія, Болгарія, Данія, Естонія, Ірландія, Угорщина, Чехія, Швеція, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Румунія, Словаччина, Словенія, Фінляндія	Нижче середнього	IV кластер Данія Ірландія Угорщина Хорватія Чехія Швеція
	Низький	V кластер Болгарія Естонія Кіпр Латвія Литва Люксембург Мальта Румунія Словаччина Словенія Фінляндія

Таким чином, можемо говорити про 5 груп країн ЄС з низьким, середнім, високим, дуже високим і особливо високим рівнем туристичного розвитку. Подальше вивчення характеристик кожного кластеру необхідне для розробки програми розвитку туризму в залежності від специфіки кожного регіону. Лейтмотивом такої туристичної програми країн ЄС стає ефективне, проте короткотермінове планування, гнучке регулювання й максимальна оптимізація туристичної діяльності. Зрозуміло, що базисом такої концепції більше не можуть бути виключно внутрішні умови розвитку конкретної країни. Вона ґрунтується на загальноприйнятих імперативах пріоритетного розвитку в'їзного, соціального і самодіяльного

туризму, на принципах сталого розвитку, який передбачає збереження, відтворення та відновлення туристичних ресурсів. Будь-яка країна, яка виходить на міжнародний туристичний ринок, вступає в складну систему конкурентних відносин з іншими державами, а також із цілими світовими регіонами. Попри сучасні карантинні реалії, туристична галузь все ще має на меті не тільки на розвиток ринку туристичних послуг, а й створення на цій основі умов для забезпечення зайнятості населення, зростання його доходів, розвитку людського капіталу, формування національної та міжнародної конкурентоспроможності країн. Проведена варіація кластеризації країн регіону дозволяє сформувавши тактичні і стратегічні цілі туристичної політики. Це стосується не лише кластерів із відносно нижчими показниками туристичного розвитку, а й флагманів галузі. Адже часто високий рівень розвитку туризму призводить і до негативних явищ: овертуризму, надто інтенсивного використання топ-локацій. Низькі рівні туристичного розвитку, в свою чергу, можуть вказувати, не на обов'язково недостатній рівень забезпеченості туристичними ресурсами, а, наприклад, недостатньою рекламою туристичного продукту.

Висновки. Отже, вищезазначеним фактом обумовлена необхідність дослідження кожного кластеру як окремої одиниці, тому що кожний регіон має свій рівень факторів негативного та позитивного впливу, тому подальші дослідження щодо оцінки рівня розвитку в регіонах Європейського Союзу за допомогою кластерного аналізу та методу дендритів дадуть можливість уточнення специфіки розвитку кожного регіону для підвищення рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку туристичних послуг.

Література

1. The Global Competitiveness Report, 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2019/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2019_FINAL.pdf
2. The Travel & Tourism Competitiveness Report, 2019 (Insight Report). URL: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2019.pdf
3. World Tourism Organization. URL: <http://www2.unwto.org>
4. Антоненко О. О. Оцінка туристичної привабливості регіонів України / О. О. Антоненко, А. О. Харченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : зб. наук. пр. Харків : ХНАДУ, 2016. № 1 (12). С. 137-141.
5. Гавриш К. С. Кластерний аналіз підприємств готельного господарства України / К. С. Гавриш // Бізнес Інформ. 2013. № 7. С. 216-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_7_40
6. Давидова О.Г. Методи оцінювання туристичної привабливості регіонів країни // Український соціум. 2015. № 4(55). С. 97-106.
7. Зима О., Голуб М. Потенціал екологічного туризму в Україні // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2015. № 5. С. 53-62.
8. Івченко Л.О., Левіт І.Б., Шимкова В.Є. Оцінка якості діяльності туристичних підприємств на основі кваліметричного аналізу // Вісник ДІТБ. Серія: Економіка, організація та управління підприємствами туристичної індустрії та туристичної галузі в цілому. 2008. №12. С. 129-135. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/ivchenko.htm
9. Івченко Л., Погуда Н., Вовк К. Оцінка рівня розвитку туризму методами кваліметрії // Економіка та суспільство. 2021. №26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-5>. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/333>

10. Кіптенко В. К. Типологія країн Європи за рівнем туристичної конкурентоспроможності // Географія та туризм. 2010. №7. С. 23-26.
11. Михайліченко Г.І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток // Проблеми економіки. 2013. № 1. С. 115–123.
12. Музиченко-Козловська О.В. Методика оцінки рівня туристичної привабливості регіону / О.В. Музиченко-Козловська // Регіональна економіка. 2006. Вип. 1. С. 218–228.
13. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.

References

1. The Global Competitiveness Report, 2019 (2022). URL: http://www3.weforum.org/docs/GCR2019-/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2019_FINAL.pdf
2. The Travel & Tourism Competitiveness Report, 2019 (Insight Report) (2022). URL: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2019.pdf
3. World Tourism Organization (2022). URL: <http://www2.unwto.org>
4. Antonec, O. O., & Kharchenko, A. O. (2016). Ocinka turystychnoji pryvablyvosti rehioniv Ukrajinjy [Assessment of the tourist attractiveness of the regions of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryjemnyctva : zb. nauk. pr. – Problems and prospects of entrepreneurship: a collection of scientific papers*. Kharkiv : KhNADU, no. 1 (12), pp. 137-141. [in Ukrainian].
5. Ghavrysh, K. S. (2013). Klasternyj analiz pidpryjemstv ghoteljnogho ghospodarstva Ukrajinjy [Cluster analysis of the hotel industry of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, no 7, pp. 216-224. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_7_40. [in Ukrainian].
6. Davydova, O. Gh. (2015). Metody ocinjuvannja turystychnoji pryvablyvosti rehioniv krajinjy [Methods of evaluation of tourist attractiveness of country

- regions]. *Ukrajinsjkyj socium – Ukrainian society*, no 4(55), pp. 97–106. [in Ukrainian].
7. Zyma, O., & Gholub, M. (2015). Potencial ekologichnogho turizmu v Ukraini [Potential of ecological tourism in Ukraine]. *Visnyk Kyjivsjkogho nacionaljnogho torghoveljno-ekonomichnogho universytetu – Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, no. 5, pp. 53-62. [in Ukrainian].
 8. Ivchenko, L.O., Levit, I.B., & Shymkova, V.Je. (2008). Ocinka jakosti dijajnosti turystychnykh pidpryjemstv na osnovi kvalimetrychnogho analizu [Assessment of the quality of tourism enterprises on the basis of qualimetric analysis]. *Visnyk DITB. Serija: Ekonomika, orghanizacija ta upravlinnja pidpryjemstvamy turystychnoji industriji ta turystychnoji ghaluzi v cilomu – Bulletin of the DITB. Series: Economics, organization and management of enterprises in the tourism industry and the tourism industry in general*, no. 12, pp. 129-135. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/ivchenko.htm. [in Ukrainian].
 9. Ivchenko, L., Poghuda, N., & Vovk, K. (2021). Ocinka rivnja rozvytku turizmu metodamy kvalimetriji [Assessment of the level of tourism development by qualimetry methods]. *Ekonomika ta suspiljstvo – Economy and Society*, no. 26. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/333>. doi: 10.32782/2524-0072/2021-26-5. [in Ukrainian].
 10. Kiptenko, V. K. (2010). Typologhija krajiv Jevropy za rivnem turystychnoji konkurentospromozhnosti [Typology of European countries in terms of tourism competitiveness]. *Gheografija ta turizm – Geography and Tourism*, no. 7, pp. 23-26. [in Ukrainian].
 11. Mykhajlichenko, Gh. I. (2013). Turystychnyj potencial: metody ocinjuvannja ta innovacijnyj rozvytok [Tourism potential: evaluation methods and innovative development]. *Problemy ekonomiky – Problems of the economy*, no 1, pp. 115–123. [in Ukrainian].

12. Muzichenko-Kozlovs'ka, O.V. (2006). *Metodyka otsinky rivnya turystychnoi pryvablyvosti regionu* [Assesment methods of the tourist attractiveness level of the region]. *Regional'na ekonomika – Regional Economy*, Issue 1, pp. 218-228. [in Ukrainian].
13. Gherasymenko, V. Gh. (Eds.). (2016). *Ocinka turystychno-rekreacijnogho potencialu rehionu* [Estimation of tourist and recreational potential of the region]. Odesa : ONEU, 262 p. [in Ukrainian].